

رفتارشناسی اجتماعی قوم یهود در مواجهه با رهبری دینی و سیاسی در تاریخ

صدیقه علی مرادلو^۱

چکیده

متون دینی، به‌ویژه قرآن کریم، تصویری روشن از روحیه‌ی اعتراض‌گر، خودبرترپندار و گاه ولایت‌گریز قوم یهود را ارائه می‌دهد. این ویژگی‌ها در رفتار جمعی یهود تأثیر گذاشته و سبب شکل‌گیری نوعی ساختار فرهنگی مبتنی بر برگزیدگی قومی، جمود فکری و گرایش به منافع مادی شده است. پژوهش حاضر با رویکردی تحلیلی - توصیفی و بر اساس منابع قرآنی، تفسیری و تاریخی، به بررسی مؤلفه‌های فرهنگی، روانی و اجتماعی رفتار قوم یهود در مواجهه با رهبری الهی و سیاسی می‌پردازد. یافته‌ها نشان می‌دهد که ریشه‌ی اصلی ولایت‌گریزی در این قوم، در بینش دینی تحریف‌شده و ساختار بسته‌ی اجتماعی آنان نهفته است که موجب تعارض میان «پیروی از امر الهی» و «خواسته‌های قومی» گردیده است. در مقابل، آموزه‌های قرآنی تأکید دارند که پذیرش ولایت الهی شرط اساسی هدایت، وحدت و سلامت اجتماعی است و هرگونه انحراف از آن، به فروپاشی اخلاقی و فرهنگی منجر می‌شود.

کلیدواژگان: قوم یهود، ولایت‌پذیری، ولایت‌گریزی، رفتارشناسی اجتماعی، رهبری دینی

۱- مقدمه

شناخت رفتار اجتماعی اقوام در طول تاریخ، از مهم‌ترین موضوعات مطالعات دینی و جامعه‌شناسی تاریخی است. رفتار جمعی هر قوم بازتابی از نظام باورها، ساختار فرهنگی و نوع نگرش آنان به قدرت و هدایت الهی است. در این میان، قوم یهود جایگاه ویژه‌ای دارد؛ زیرا از سویی در طول تاریخ با پیامبران الهی بسیاری در ارتباط بوده و از سوی دیگر، در برابر فرمان‌ها و ولایت الهی آنان واکنش‌هایی متفاوت و گاه متضاد نشان داده است. بررسی تاریخی و دینی قوم یهود، نشان می‌دهد که این قوم در کنار پذیرش ظاهری تعالیم الهی، در عمل بارها از مسیر ولایت و اطاعت از رهبری الهی فاصله گرفته و به انحرافات اجتماعی و عقیدتی دچار شده است (طباطبایی، ۱۳۷۴).

بر اساس آموزه‌های قرآن کریم، بنی‌اسرائیل قومی بودند که پس از نجات از فرعون، به‌جای تداوم در مسیر ولایت الهی، به پرستش گوساله روی آوردند و نسبت به فرامین موسی (ع) بی‌تفاوتی نشان دادند (بقره: ۵۱). این رفتار از دیدگاه روان‌شناسی اجتماعی، نشانه‌ای از ضعف در پذیرش مرجعیت دینی و تمایل به استقلال قومی است؛ تمایلی که ریشه در نگرش «قوم برگزیده» و ساختار بسته‌ی فرهنگی آنان دارد (مصباح یزدی، ۱۳۹۷). از همین رو، قرآن کریم بارها یهود را به‌خاطر سخت‌دلی، لجاجت و دنیاگرایی مورد سرزنش قرار داده و آنان را به عنوان نمونه‌ای تاریخی از انحراف از ولایت الهی معرفی می‌کند (مائده: ۲۰-۲۶).

از دیدگاه جامعه‌شناسی دینی، رفتار قوم یهود در برابر رهبران الهی را می‌توان نمادی از تعارض میان ولایت الهی و خودمحموری اجتماعی دانست. هنگامی که باورهای دینی به جای ایمان قلبی، به صورت ظاهری و قومی درآیند، ساختار اجتماعی نیز به سوی مقاومت در برابر رهبری معنوی سوق پیدا می‌کند (جعفری، ۱۳۹۹). بر این اساس، ولایت‌گریزی یهود را نمی‌توان صرفاً به عنوان خطای فردی در نظر گرفت، بلکه باید آن را در قالب یک پدیده‌ی اجتماعی و فرهنگی بررسی کرد که در گذر تاریخ تکرار شده و حتی در عصر پیامبر اسلام (ص) نیز ادامه یافته است (مطهری، ۱۳۸۶).

ضرورت انجام این پژوهش از آن جاست که تحلیل رفتار اجتماعی قوم یهود در برابر رهبری دینی و سیاسی، می‌تواند درک عمیق‌تری از عوامل فرهنگی و اعتقادی انحراف از ولایت الهی ارائه دهد. همچنین بررسی این پدیده، به شناخت ریشه‌های تاریخی و روانی رفتارهای مشابه در جوامع امروزی کمک می‌کند؛ زیرا روحیه‌ی ولایت‌گریزی، محدود به قوم خاصی نیست، بلکه می‌تواند در هر جامعه‌ای در صورت ضعف ایمان، خودبینی و دنیاطلبی ظهور یابد.

پژوهش حاضر با روش تحلیلی - توصیفی و با تکیه بر منابع دینی (قرآن، تفاسیر، و متون تاریخی اسلامی) و منابع جامعه‌شناسی دین، در پی پاسخ به این پرسش است که:

ریشه‌های فرهنگی و دینی رفتار قوم یهود در برابر رهبری دینی و سیاسی چیست و چه عواملی موجب ولایت‌گریزی آنان شده است؟

۲- مبانی نظری و مفهومی

۲-۱- رفتار اجتماعی

رفتار اجتماعی در علوم اجتماعی به هرگونه کنش معنادار و هدفمند انسان گفته می‌شود که در تعامل با دیگران شکل می‌گیرد (گیدنز، ۱۳۹۴). این رفتار از اعتقادات، ارزش‌ها، ساختار فرهنگی و الگوهای تربیتی جامعه تأثیر می‌پذیرد. از منظر جامعه‌شناسی دین، رفتار اجتماعی مؤمنان نه تنها از قواعد عرفی، بلکه از جهان‌بینی دینی و باور به مرجعیت الهی نیز سرچشمه می‌گیرد (جعفری، ۱۳۹۹).

در جوامعی که ایمان دینی ریشه‌دار است، رفتار اجتماعی بر پایه‌ی اطاعت از ارزش‌های وحیانی و پذیرش ولایت الهی سامان می‌یابد؛ اما در جوامعی که دینداری صوری و قومی غالب می‌شود، رفتار اجتماعی بیشتر به سمت خودمحوری، منافع مادی و استقلال از هدایت الهی میل می‌کند.

بنابراین، رفتار اجتماعی قوم یهود در طول تاریخ را می‌توان بازتابی از تحولات فکری و فرهنگی آنان دانست؛ تحولی که از ایمان توحیدی موسی(ع) آغاز شد اما به تدریج تحت تأثیر عوامل تاریخی و طبقاتی، به خودبسندگی دینی و تحریف ارزش‌های الهی منجر گردید (مصباح یزدی، ۱۳۹۷).

۲-۲- مفهوم ولایت و رهبری دینی

«ولایت» در لغت به معنای قرب، سرپرستی و پیوند است (راغب اصفهانی، ۱۴۰۰). در اصطلاح دینی، ولایت به رابطه‌ی پیوندی میان خداوند، پیامبران و مؤمنان اشاره دارد که در آن، مؤمن با پذیرش هدایت الهی، خود را تابع اراده و فرمان الهی می‌داند (مطهری، ۱۳۸۶). ولایت در قرآن کریم به دو نوع اصلی تقسیم می‌شود:

۱. ولایت الهی که مخصوص خداوند و پیامبران است و مایه‌ی هدایت و نجات انسان‌هاست؛

۲. ولایت طاغوت که بر پایه‌ی دنیاپرستی، خودخواهی و سلطه‌جویی شکل می‌گیرد.

در جامعه‌ی دینی، رهبری الهی نقش محوری در سامان اجتماعی دارد، زیرا هدایت نه فقط در بُعد اعتقادی، بلکه در نظام سیاسی و اخلاقی نیز بر ولایت استوار است. هرگاه جامعه از ولایت الهی فاصله بگیرد، وحدت اجتماعی، انسجام دینی و معنویت اخلاقی در آن تضعیف می‌شود (جوادی آملی، ۱۳۹۴).

در مورد قوم یهود، قرآن کریم نشان می‌دهد که آنان در طول تاریخ در پذیرش ولایت الهی ثبات نداشته‌اند؛ در زمان‌هایی مانند دوران موسی(ع) و داوود(ع) اطاعت کرده‌اند، اما پس از مدتی در برابر پیامبران خود ایستاده و حتی برخی را به قتل رسانده‌اند (آل عمران: ۱۱۲). این رفتار را می‌توان نشانه‌ای از بحران در نظام ولایت‌پذیری دینی و تمایل به خودمختاری اجتماعی دانست.

۲-۳- قوم یهود و ساختار فرهنگی آنان

قوم یهود یا بنی اسرائیل، از نسل حضرت یعقوب (ع) هستند و در تاریخ ادیان ابراهیمی جایگاهی ویژه دارند. قرآن کریم و تورات هر دو این قوم را به عنوان قومی معرفی می کنند که بارها شاهد معجزات الهی بوده اما در عین حال، از فرمان های الهی سرپیچی کرده است. پس از نجات از فرعون و عبور از نیل، به جای سپاس، از موسی (ع) خواستند برایشان «خدایی محسوس» بسازد (بقره: ۹۲).

از دیدگاه جامعه شناسی تاریخی، قوم یهود ساختاری بسته، قوم محور و مبتنی بر احساس برتری نژادی دارد (ملکیان، ۱۳۹۳). این ویژگی ها باعث شده اند که آنان به جای پیوند با پیام جهانی انبیا، به حفظ مرزهای قومی خود بیندیشند. احساس «قوم برگزیده» که در متون یهودی دیده می شود، اگرچه در ابتدا ناظر به مسئولیت دینی بود، اما در عمل به خود برترپنداری و جدایی از دیگر اقوام انجامید (پناهی، ۱۳۹۵).

چنین نگرشی، بستر فرهنگی لازم برای ولایت گریزی را فراهم کرده است؛ زیرا کسی که خود را معیار حق می پندارد، پذیرای رهبری الهی بیرون از قوم خود نخواهد بود. از همین رو، تاریخ یهود سرشار از نمونه هایی است که در آن رهبران الهی یا از سوی آنان تکذیب شدند یا با مخالفت های اجتماعی و سیاسی روبه رو گردیدند.

۲-۴- پیوند مفاهیم در چارچوب جامعه شناسی دینی

در چارچوب جامعه شناسی دینی، می توان رفتار قوم یهود در برابر ولایت و رهبری را نتیجه ی سه عامل دانست:

۱. زمینه ی فرهنگی و تربیتی بسته که پذیرش مرجعیت بیرونی را دشوار کرده است.

۲. نگرش مادی و دنیوی به دین که موجب تبدیل ایمان به ابزار منافع شخصی و قومی شده است.

۳. بحران ایمان و تحریف عقیدتی که از تغییر مفهوم پیامبری و ولایت در متون یهودی ناشی می شود (مطهری، ۱۳۸۶؛ مصباح یزدی، ۱۳۹۷).

ولایت در دیدگاه اسلامی، پیوند میان خدا، پیامبر و مؤمنان است که سبب هدایت اجتماعی می شود؛ اما در نگرش تحریف شده ی یهود، رهبری بیشتر جنبه ی قومی و سیاسی یافته است. به همین دلیل، در تاریخ آنان می بینیم که

آموزه‌های دینی در قرآن و سنت، برای پیشگیری از انحراف و هدایت اجتماعی طراحی شده‌اند. تجربه تاریخی یهود نشان می‌دهد که عدم تطابق آموزه‌ها با فرهنگ و ساختار اجتماعی، زمینه نافرمانی را فراهم می‌کند. بنابراین، همگونی بین تعلیمات دینی، فرهنگ اجتماعی و باورهای قلبی شرط اساسی ولایت‌پذیری و رفتار اجتماعی سالم است (مصباح یزدی، ۱۳۹۷؛ طباطبایی، ۱۳۷۴).

۸- تحلیل جامعه‌شناختی ولایت‌گریزی در قوم یهود

ولایت‌گریزی به معنای مقاومت در برابر رهبری مشروع و مرجعیت معنوی است. تحلیل جامعه‌شناختی نشان می‌دهد که مقاومت اجتماعی اغلب نتیجه‌ی ترکیب چند عامل فرهنگی، اقتصادی و دینی است:

خودمحوری گروهی و قوم‌گرایی: قوم یهود دارای احساس برتری قومی بود که پذیرش رهبری بیرونی را دشوار می‌کرد.

تمرکز بر منافع مادی و اقتصادی: تصمیمات رهبری تنها در صورتی پذیرفته می‌شد که با منافع جمعی و فردی هماهنگ باشد.

ضعف در انسجام دینی و فرهنگی: آموزش‌های دینی ناقص یا تحریف‌شده، زمینه را برای مقاومت اجتماعی فراهم می‌کرد (جعفری، ۱۳۹۹).

۸-۱- الگوهای تاریخی مقاومت

بررسی تاریخ یهود نشان می‌دهد که ولایت‌گریزی در طول تاریخ تکرار شونده و ساختاریافته بوده است. نمونه‌های مهم عبارتند از:

دوران موسی(ع) و ماجرای گوساله طلایی (بقره: ۵۱-۵۴)

مخالفت با داوود(ع) و سلیمان(ع) در زمینه رهبری سیاسی (آل عمران: ۱۱۲-۱۱۴)

تحریف آموزه‌های دینی و مقاومت فرهنگی در دوره‌های مختلف (مأده: ۲۰-۲۶)

این الگوها نشان می‌دهند که مقاومت اجتماعی و ولایت‌گزینی یک پدیده اجتماعی تکرارشونده بوده است و نه صرفاً خطای فردی یا دوره‌ای.

۸-۲- پیامدهای اجتماعی و دینی ولایت‌گزینی

ولایت‌گزینی قوم یهود پیامدهای مهمی داشت:

کاهش مشروعیت رهبری دینی و سیاسی

بی‌ثباتی اجتماعی و فرهنگی

تحریف آموزه‌های دینی و اخلاقی

ایجاد الگوی عبرت‌آموز برای جوامع دیگر (مصباح یزدی، ۱۳۹۷؛ مطهری، ۱۳۸۶)

قرآن کریم این تجربه تاریخی را به عنوان درس عبرت برای سایر جوامع معرفی می‌کند تا اهمیت پیروی از ولایت الهی و رهبری مشروع در انسجام اجتماعی و اخلاقی روشن شود (مأده: ۲۰-۲۶).

نتیجه‌گیری

مطالعه و تحلیل رفتار اجتماعی قوم یهود در طول تاریخ نشان می‌دهد که پذیرش ولایت دینی و رهبری مشروع، غالباً موقتی، مشروط و وابسته به منافع جمعی و فردی بوده است. قرآن کریم بارها این واقعیت را بیان می‌کند که بنی‌اسرائیل با وجود برخورداری از هدایت الهی، در برابر پیامبران و رهبران الهی مقاومت کرده‌اند و این مقاومت پیامدهای مهم اجتماعی، فرهنگی و دینی به همراه داشته است (بقره: ۵۱-۵۴؛ مائده: ۲۰-۲۶).

تحلیل جامعه‌شناختی این رفتار نشان می‌دهد که عوامل اصلی ولایت‌گزینی قوم یهود عبارت بودند از:

ساختار فرهنگی و قومی بسته که پذیرش رهبری بیرونی را دشوار می‌کرد.

گرایش به دنیاگرایی و تمرکز بر منافع مادی و قدرت سیاسی.

تحریف و تفسیر نادرست آموزه‌های دینی و جمود فکری.

تضاد میان منافع فردی و جمعی با فرمان الهی (جعفری، ۱۳۹۹؛ مصباح یزدی، ۱۳۹۷).

با این حال، تحلیل تاریخی و دینی نشان می‌دهد که در برخی مقاطع، اطاعت و پذیرش ولایت الهی وجود داشته و این امر وابسته به هماهنگی میان رهبری مشروع، منافع جمعی و باور قلبی به ولایت الهی بوده است.

پژوهش حاضر همچنین نشان داد که برای ارتقاء ولایت‌پذیری اجتماعی و دینی در جوامع امروز، می‌توان از تجربه تاریخی یهود بهره برد. تقویت ایمان، اصلاح فرهنگ و آموزش دینی، کاهش تمرکز بر دنیاگرایی و افزایش مشروعیت و شفافیت رهبری، از مهم‌ترین راهکارهای پیشنهادی هستند (مطهری، ۱۳۸۶؛ طباطبایی، ۱۳۷۴).

در نهایت، رفتار قوم یهود در مواجهه با رهبری دینی و سیاسی، نمونه‌ای عبرت‌آموز برای تمامی جوامع بشری است و نشان می‌دهد که ولایت‌پذیری واقعی، ترکیبی از ایمان قلبی، فرهنگ صحیح، مشروعیت رهبری و هماهنگی با مصالح جمعی است.

منابع

- ۱- قرآن کریم
- ۲- طباطبایی، سیدمحمدحسین. (۱۳۷۴). تفسیر المیزان. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- ۳- مطهری، مرتضی. (۱۳۸۶). انسان و سرنوشت. تهران: صدرا.
- ۴- جعفری، محمدتقی. (۱۳۹۹). جامعه‌شناسی دین در اندیشه اسلامی. قم: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- ۵- مصباح یزدی، محمدتقی. (۱۳۹۷). جامعه و تاریخ از دیدگاه قرآن. قم: مؤسسه آموزشی امام خمینی(ره).
- ۶- جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۹۴). ولایت در قرآن. قم: نشر اسراء.
- ۷- راغب اصفهانی. (۱۴۰۰). مفردات الفاظ قرآن. قم: دارالعلم.
- ۸- ملکیان، مصطفی. (۱۳۹۳). فرهنگ و دین. تهران: طرح نو.
- ۹- پناهی، مه‌ری. (۱۳۹۵). «تحلیل جامعه‌شناختی قوم‌گرایی در تاریخ یهود». فصلنامه مطالعات ادیان و عرفان، ۸(۲)، ۶۵-۸۴.

Social Behavior of the Jewish People in the Face of Religious and Political Leadership in History

Abstract

Religious texts, especially the Holy Quran, present a clear picture of the protesting, self-righteous, and sometimes evasive spirit of the Jewish people. These characteristics have influenced the collective behavior of the Jews and have led to the formation of a cultural structure based on ethnic selectivity, intellectual rigidity, and a tendency towards material interests. The present study, with an analytical-descriptive approach and based on Quranic, interpretive, and historical sources, examines the cultural, psychological, and social components of the behavior of the Jewish people in the face of divine and political leadership. The findings show that the main root of evasiveness in this people lies in their distorted religious vision and closed social structure, which has caused a conflict between "following the divine command" and "ethnic desires." In contrast, Quranic teachings emphasize that accepting divine guardianship is a fundamental condition for guidance, unity, and social health, and that any deviation from it leads to moral and cultural collapse.

Keywords: Jewish people, acceptance of guardianship, evasion of guardianship, social behavior, religious leadership